

24. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 11.

25. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

26. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року «У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 3. – Ст. 113.

УДК 346.9

СУДОВА ПРАКТИКА У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАФТОГАЗОВІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

COURT PRACTICE IN THE LEGAL REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITIES IN OIL AND GAS SECTOR OF UKRAINE ECONOMICS

Дзяхар Г.І.,

*асистент кафедри правового регулювання економіки
юридичного факультету*

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Стаття присвячена висвітленню актуальних питань судової практики в господарських справах у нафтогазовій сфері. Проаналізовано підходи різних учених щодо визначення поняття «судова практика». Автор акцентує увагу на аналізі судової практики за останні роки в справах щодо здійснення господарської діяльності в нафтогазовій сфері.

Ключові слова: судова практика, господарська діяльність, нафтогазова галузь України, моніторинг судових рішень, принцип take-or-pay.

Статья посвящена актуальным вопросам судебной практики по хозяйственным делам в нефтегазовой сфере. Проанализированы подходы различных ученых относительно определения понятия «судебная практика». Автор акцентирует внимание на анализе судебной практики за последние годы в делах, касающихся осуществления хозяйственной деятельности в нефтегазовой сфере.

Ключевые слова: судебная практика, хозяйственная деятельность, нефтегазовая отрасль Украины, мониторинг судебных решений, принцип take-or-pay.

Article is devoted to highlighting current issues of judicial practice in economic affairs in oil and gas sector of Ukraine economics. We analyzed the approaches of various scientists to determine the definition of «judicial practice». The author focuses on the analysis of judicial practice in recent years in cases concerning the economic activities in oil and gas sector of Ukraine economics.

Key words: judicial practice, economic activities, oil and gas sector of Ukraine economics, monitoring court decisions, principle take-or-pay.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні судова практика відображає нагальні проблеми, які виникають із законодавчим забезпеченням господарської діяльності в нафтогазовій галузі в рамках євроінтеграції, здійсненням конкурентної політики, створенням сприятливого інвестиційного клімату для укладення договорів із розвідки та розробки нафтогазових родовищ, субординацією суб'єктів господарювання в нафтогазовій галузі, особливо НАК «Нафтогаз України». Проте наразі в Україні відсутнє узагальнення такої практики, що ускладнює оцінку реального стану і наявних проблем у судових справах, що виникають.

Стан дослідження. Науково-теоретичним підґрунтям написання наукової статті стали праці фахівців у галузі цивільного та господарського права, які займалися дослідженням теоретичних питань судової практики в Україні, зокрема: С. Алексєєв [5, с. 201], І. Борщевський [6, с. 27], Р. Майданік [8, с. 7], Д. Хорошков-

ська [9, с. 8] та інші. Як показав аналіз наукових розробок у даній сфері, опосередковано висвітлюються окремі аспекти і комплексно не вирішуються наявні проблеми. Недостатнє дослідження на теоретичному рівні, наявність у законодавстві прогалин, що породжують проблеми практичного характеру і відображуються в судових рішеннях, зумовлює актуальність теми дослідження.

Метою статті є виявлення проблем та шляхів їх вирішення в судовій практиці в справах щодо здійснення господарської діяльності в нафтогазовій сфері.

Виклад основного матеріалу. У ст. 124 Конституції України зазначено, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а судові рішення є обов'язковими для виконання на території України [1]. Закріплення принципу розподілу влади в Конституції України стало правовою передумовою для визнання судової

гілки влади нарівні із законодавчою та виконавчою [6, с. 27].

Існують різні наукові погляди на визначення судової практики. Деякі науковці вважають, що судова практика складає об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності всіх судових органів, який формується в результаті застосування права під час вирішення юридичних справ [5, с. 201]. Інші вказують, що це поєднання діяльності судів і результатів цієї діяльності, виражених у нових правових положеннях, вироблених судовою владою та закріплених у рішеннях із конкретних справ і/або в актах із сукупності однотипних конкретних судових справ [9, с. 8]. Тобто одні вважають, що до судової практики як джерела права відносяться рішення всіх судових органів, інші ж – що лише рішення органів судової влади. Ми погоджуємося і з думкою Р. Майданик [8, с. 7], що судовою практикою можна вважати рішення Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів (наприклад, Вищий господарський суд України), Конституційного Суду України та рішення Європейського Суду з прав людини.

Здійснивши моніторинг судових рішень, можна виділити найбільш поширені порушення:

1) невиплата заборгованості за купівлю, поставку нафто- і газопродуктів (такі справи, як № 925/728/16 від 26.07.2016 р.; №910/10627/16 від 26.07.2016 р.);

2) невиконання умов, розірвання, укладення договорів купівлі-продажу, транспортування, поставки та інших (справи: № 925/586/16 від 15.07.2016 р.; № 904/3959/16 від 11.07.2016 р.; № 903/305/16 від 15.06.2016 р. та інші);

3) порушення конкурентного законодавства (справи: № 924/43/16 від 25.02.2016 р.; № 910/30272/15 від 01.02.2016 р. та інші);

4) невиплата дивідендів акціонерам товариств (справи: №910/11118/16 від 22.07.2016 р.; №910/6692/16 від 12.07.2016 р.);

5) розірвання або питання, пов'язані з виконанням договору про Спільну діяльність (справа № 914/884/16 від 15.06.2016 р.);

6) інші (справа № 922/2581/14) [7].

Особливістю судової практики у сфері правового регулювання господарської діяльності в нафтогазовій галузі України є те, що інтереси провідних суб'єктів господарювання в даній галузі часто тісно співвідносяться з інтересами держави. Так, у рішенні Конституційного суду України від 8 квітня 1999 року в справі №1-1/99 [7] зазначається, що інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств із часткою державної власності в статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але і в діяльності приватних підприємств, товариств. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба в здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної

цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо. Ми можемо побачити це в справі № 910/14451/15 18.01.2016 р. [7] за позовом публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Надра України» до товариства з обмеженою відповідальністю «Голден Деррік» про внесення змін до договору № 122 від 26.12.2003 р. про спільну діяльність на Сахалінському родовищі. Оскільки рішенням господарського суду Києва від 20.10.2014 року в справі № 910/18448/14 (набрало законної сили 10.12.2014 року) [7] задоволено позов Національної акціонерної компанії «Надра України» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Голден Деррік» про розірвання укладеного між Компанією та Товариством з обмеженою відповідальністю «Голден Деррік» договору купівлі-продажу частки в праві спільної часткової власності (спільного майна учасників) за Договором про спільну діяльність на Сахалінському родовищі суд своїм рішенням виключив зі складу учасників Договору про спільну діяльність Товариство з обмеженою відповідальністю «Голден Деррік» та ввів до складу учасників Національну акціонерну компанію «Надра України». Тим самим державна компанія «Надра України», відстоючи державні інтереси, повернула собі 30% частки видобутку газу на Сахалінському родовищі у зв'язку з незаконним укладенням договору купівлі-продажу частки товариством «Голден Деррік».

Стосовно відстоювання державних інтересів НАК «Нафтогаз». Її Статут визначає, що метою діяльності «Нафтогазу» є сприяння структурній перебудові нафтової, газової та нафтопереробної галузей, підвищення рівня енергетичної безпеки держави, забезпечення ефективного функціонування та розвитку нафтогазового комплексу, більш повного задоволення потреб споживачів у сировині та паливно-енергетичних ресурсах. Це тотожно з інтересами держави [2].

Дане питання цікаво розглянути в контексті судового рішення від 20.07.2010 р. у справі № 33/302 [7]. У цьому рішенні наголошується на тому, що примусове виконання постанови ВГСУ від 29.06.2006 р. [7] (яка зобов'язує «Нафтогаз» виплатити Merchant – американській корпорації, якій було відступлено погашення заборгованості «Нафтогазу» перед «Газпромом», що виникла у зв'язку з поставкою природного газу в Україну в 1998 році – 24,7 млн. дол.) призведе до значних збитків для держави Україна, порушить її публічний порядок та перешкоджатиме належному виконанню зобов'язань «Нафтогазу» відповідно до Закону України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» № 2711 [3] (передбачає чотири спеціальні процедури погашення заборгованості підприємствами ПЕК, на період дії яких призупиняється примусове виконання судових рішень проти підприємств ПЕК (у тому числі проти «Нафтогазу»). Проте в іншому судовому

рішенні [7] передача «Нафтогазом» 12,1 млрд. кубометрів газу на користь «РосУкрЕнерго» поза рамками закону № 2711 вартістю 3,6-4 млрд. дол. (що більш як у сто разів перевищує суму заборгованості перед корпорацією Merchant) визнано правомірним та відповідним інтересам держави. Цікаво, що коли «Нафтогаз» визначався щодо виконання судових рішень про повернення на користь РУЕ 12,1 млрд. кубометрів газу, вже було винесено судові рішення в справі № 33/302 із висновком про те, що «зупинення примусового виконання рішень (винесених проти «Нафтогазу») перебуває безпосередньо у сфері державних інтересів», а виконання судових рішень без дотримання процедур, передбачених законом № 2711, «...порушуватиме державні інтереси, які полягають у сприянні поліпшенню фінансового становища підприємств ПЕК, запобіганню їх банкрутству та підвищенню рівня інвестиційної привабливості». «Нафтогаз» погодився повернути РУЕ газ, оскільки не подав на це рішення апеляційної скарги. Відповідно ж до Закону України № 2711 передбачається вичерпний перелік судових рішень, на які не поширюється зупинення виконавчих проваджень, але рішення по справі РУЕ не входять до цього переліку. Рішення господарського суду від 20.07.2010 р. у справі № 33/302 лише підтверджує, що «Нафтогаз» мав законні підстави для зупинення процесу передачі 12,1 млрд. кубометрів газу на користь РУЕ та що виконання відповідних судових рішень і здійснення такої передачі поза рамками закону № 2711 порушувало державні інтереси. Випадок виконання судових рішень на користь РУЕ має і свій зворотний бік: повернувши РУЕ 12,1 млрд. кубометрів газу поза рамками закону № 2711, «Нафтогаз» створив прецедент нерівного ставлення до своїх кредиторів. Він може потягти за собою достатньо серйозні і більш масштабні юридичні наслідки, причому як для самої НАК «Нафтогаз Україна» (у вигляді позовів від інших кредиторів, яким призупинили виконання судових рішень проти «Нафтогазу»), так і для держави, яка дозволяє явно дискримінаційну поведінку з боку належного їй державного монополіста. І особливо це актуально зараз, коли «Нафтогаз» до сих пір судиться з «Газпромом» у Стокгольмському міжнародному арбітражі.

Позов «Газпрому» полягає в стягненні з «Нафтогазу» на його користь заборгованості в розмірі 39 млрд. доларів, а зустрічні вимоги «Нафтогазу» – про виплату компенсації в розмірі майже 27 млрд. доларів. Проблеми полягають у тому, що в контракті між цими двома суб'єктами передбачено оплата газу на кожен звітний період, незалежно від того, був він фактично використаний чи ні, і апелювання до принципу take-or-pay (бери або плати). Але «Газпром» під час виставлення рахунку не врахував обсяг газу, закуплений компанією Ostchem Holding, як такий, що закуплений українською стороною, оскільки контракт підписаний між двома господарюючими суб'єктами – «Газпромом» і «Нафтогазом». Але, як показує міжнародна судова практика, принцип take-or-pay повинен поширюватися на обсяг газу,

що купується не окремими компаніями, а державою в цілому. «Газпром» не має юридичних підстав пред'являти українській стороні штрафні санкції згідно з умовами контракту, оскільки вони були скасовані Угодами між РФ і Україною з питань перебування Чорноморського флоту РФ на території України від 2010 року. Також наразі через анексію Криму російською Федерацією багато активів українських нафтогазових компаній націоналізовані Росією. Українські суб'єкти господарювання намагаються повернути втрачене, позиваючись до Міжнародних арбітражів («Укрнафта», «Stabil» та інші).

У справах про стягнення заборгованості за договорами найчастіше фігурує як позивач «Нафтогаз» або його дочірні компанії. Цікавими є судові рішення, які відмовляють у задоволенні таких позовних вимог. Це очевидно, зокрема, в справах «Нафтогазу» проти державних чи комунальних підприємств. Розглянемо справу від 04.08.2016р. № 917/945/16 [7] про стягнення 1 323 921,57 грн. заборгованості Обласного комунального виробничого підприємства теплового господарства «Миргородтеплоенерго» перед Публічним акціонерним товариством «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» за договором купівлі-продажу природного газу. Вона виникла внаслідок невідповідності фактичної вартості теплової енергії та послуг із централізованого гарячого водопостачання тарифам, що затверджувались та/або погоджувались з органами державної влади чи місцевого самоврядування, оскільки вищенаведене підтверджується постановою Кабінету Міністрів України від 29 січня 2014 р. № 30 [4], а також фактом укладення договорів про організацію взаєморозрахунків відповідно до тієї ж постанови Кабінету Міністрів України, які укладені між Головним управлінням Державної казначейської служби України в Полтавській області, Департаментом фінансів Полтавської обласної державної адміністрації, Департаментом житлово-комунального господарства Полтавської обласної державної адміністрації, Обласним комунальним виробничим підприємством теплового господарства «Миргородтеплоенерго» та Національною акціонерною компанією «Нафтогаз України». Тобто в разі, коли ненадходження бюджетних коштів для погашення потреб комунальних підприємств для задоволення споживчих потреб населення зумовлює прострочення платежів, штрафні санкції не можуть стягуватися. Тому «Нафтогазу» було відмовлено в задоволенні позову.

Поширеними є справи про порушення конкурентного законодавства. Розглянемо деякі з них. Справа № 909/1075/15 від 06.11.2015 р. [7] за позовом ПП «Деол Трейд» до Івано-Франківського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України про визнання недійсним рішення адміністративної колегії Івано-Франківського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України від 06.07.2015 року. Приватне підприємство «Деол Трейд» та Товариство з обмеженою відповідальністю «Квартет», погодивши під час участі в торгах на заку-

півлю за державні кошти палива рідинного та газу, проведених Івано-Франківською обласною дитячою лікарнею, свої пропозиції конкурсних торгів із метою забезпечення перемоги ПП «Окко-Бізнес» (правонаступником якого є ПП «Деол Трейд»), вчинили порушення законодавства про захист економічної конкуренції, передбачене п. 4 ч. 2 ст. 6, п.1 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді конкурентних узгоджених дій, що стосуються спотворення результатів торгів. У результаті розгляду справи на приватне підприємство «Деол Трейд» було накладено штраф у розмірі 68 000 грн. Цікавим є те, що в справі № 922/3962/14 від 14.04.2016 р. [7] фігурує як позивач те саме приватне підприємство «Деол Трейд» до Харківського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України і знову ж стосовно тих самих порушень конкурентного законодавства у вигляді вчинення конкурентних узгоджених дій, а саме схожих дій на ринку роздрібною реалізації дизельного пального, які призвели до обмеження конкуренції, в той час коли аналіз ситуації на ринку товару спростовує наявність об'єктивних причин для вчинення таких дій. Але, на відміну від викладеного вище рішення, судом встановлено, що реалізація дизельного пального здійснювалась позивачем на підставі договору комісії. Тобто де-факто ПП «Деол Трейд» через іншу особу вчинив ті ж самі узгоджені дії, але де-юре порушенням це не визнається, і тому позов ПП «Деол-Трейд» задоволено.

У справі № 903/440/16 від 19.07.2016 р. [7] за позовом ТОВ «ВОЛЕНЕРДЖІ» до Волинського обласного територіального відділення Антимоно-

польного комітету України ТОВ «ВОЛЕНЕРДЖІ» здійснило порушення у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем шляхом встановлення таких цін реалізації товару, які неможливо було б установити за умов існування значної конкуренції на ринку. Проте, на відміну від інших галузей економіки, в нафтогазовій галузі кількість справ, в яких за вчинення порушень конкурентного законодавства ухвалюються судові рішення на користь Антимонопольного комітету України, в останні роки стала значно більше, що свідчить про посилення контролю за дотримання правил вільної конкуренції в нафтогазовому секторі.

Висновки. Підсумовуючи, хочемо зазначити, що судова практика в справах щодо здійснення господарської діяльності в нафтогазовій галузі України досить об'ємна. Враховуючи те, що дана галузь є стратегічно важливою і враховуючи значні обсяги капіталовкладень в неї, відмітимо, що відбувається затягування розгляду справ в судах, маніпулювання інтересами держави, зловживання монопольним становищем на ринку нафтогазу тощо. Для того, щоб вирішити дані проблеми, мають бути реалізовані всі заходи з уникнення подвійного тлумачення законодавства, уникнення прогалин у ньому зв'язку з відсутності ряду законодавчих актів, таких як, наприклад, Закон України «Про регулювання ринку енергетики», Закон України «Про транзит енергоносів через територію України» та ряд інших. Повинно здійснюватись ефективне державне управління під час проведення реформування нафтогазової галузі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Статут публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 грудня 2015 р. № 1002 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 98. – Ст. 85.
3. Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу : Закон України від 23 червня 2005 №2711-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 33. – Ст. 430.
4. Про деякі питання надання у 2014 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання та водовідведення тарифам, що затверджувалися та/або погоджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 2014 р. № 30 // Офіційний вісник України. – 2014 р. – № 12. – Ст. 8.
5. Алексеев С.С. Общая теория права : учебник. – 2-е изд., доп. и перераб. / С.С. Алексеев. – М. : Проспект, 2009. – 254 с.
6. Борщевський І.В. Судова практика як джерело права в Україні / І.В. Борщевський // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 7. – С. 26–33.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/> Page/3.
8. Майданик Р. Прецедентні рішення судів і системи права України / Р. Майданик // Юридичний вісник України. – 2009. – 7-13 листопада. – С. 7–11.
9. Хорошковська Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук / Д.Ю. Хорошковська ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2006. – 13 с.